

Van'da Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri

-Rapor-

Avrupa
Birliği **sivil**
düşün

Van'da Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri

-Rapor-

EŞİTLİK ÇALIŐMALARİ DERNEĞİ

Eylöl 2021

Hazırlayan: M. Arif KoŐar

Bu yayın Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıŐtır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla EŞitlik alıŐmaları Derneği'ne aittir ve AB'nin görüŐlerini yansıtmamaktadır.

TÜRKİYE'DE MÜLTECİ VE GÖÇMENLER

Ortadoğu ve Orta Asya'daki çatışma, işgal, yoksulluk ve ekonomik çöküntü gibi nedenlerle son on yıl içinde Türkiye'ye zorunlu ve ekonomik göç hızlı bir biçimde artmıştır.

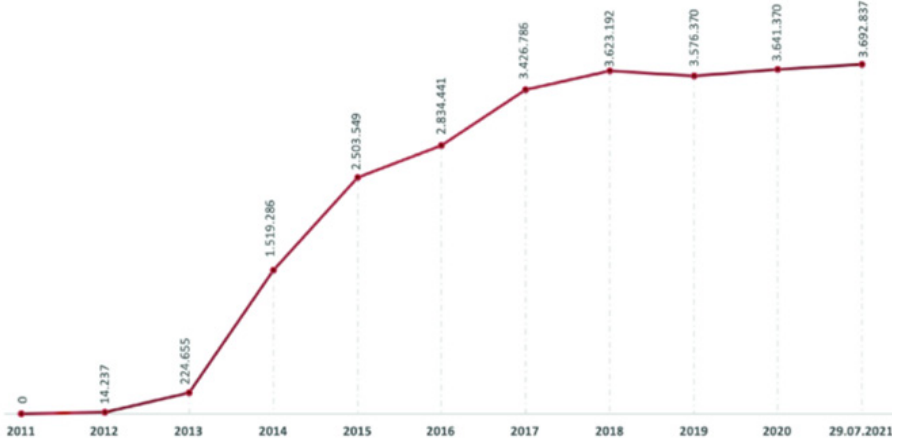
Türkiye, 2015 yılından bu yana dünyanın en büyük geçici ve uluslararası koruma sağlanan nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır.¹ 2011 yılında başlayan Suriye savaşı dönüm noktası olmuştur. Çatışma süreciyle birlikte 6,8 milyon Suriyeli ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Suriyelilerin 3,69 milyonu, yani yarısından fazlası Türkiye'dedir.² Türkiye'deki Suriyelilerin yüzde 98'i kentlerde ve kırsal alanlarda, yüzde ikiden azı yedi geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır. Bu kişilerin çoğu Gaziantep, Şanlıurfa gibi güneydoğu illerinde ve İstanbul, Bursa, İzmir, Konya gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır.³

1 3RP (2021) Türkiye Ülke Bölümü 2021-2022: Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı, http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2021/02/3RP-Turkey-Country-Chapter-2021-2022_TR-opt.pdf, sf. 4 (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

2 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) "Geçici Koruma", <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

3 3RP, Türkiye Ülke Bölümü 2021-2022, sf. 4.

Grafik 1. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) “Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Türkiye diğer ülkelerden yaklaşık 320 bin uluslararası koruma başvuru sahibi ve statü sahibine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye’deki uluslararası koruma başvuru ve statü sahiplerinin çoğunluğu Afganistan, Irak ve İran’dan gelmek üzere, çeşitli milletlerden oluşmaktadır.⁴

Türkiye’de 1 milyon 179 bin oturma izni olan yabancı vatandaş⁵, ayrıca literatürde “düzensiz göçmen” olarak tanımlanan ve sayıları 2 milyona yaklaşan kayıtsız göçmen de bulunmaktadır. Bu durumdaki göçmenlerin tam sayısı bilinmemektedir. Bununla birlikte kolluk kuvvetleri tarafından yakalanan “düzensiz” göçmenlerin sayısından genel eğilime dair bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür.

4 3RP, Türkiye Ülke Bölümü 2021-2022, sf. 4.

5 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) “Oturma İzinleri”, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Grafik 2. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

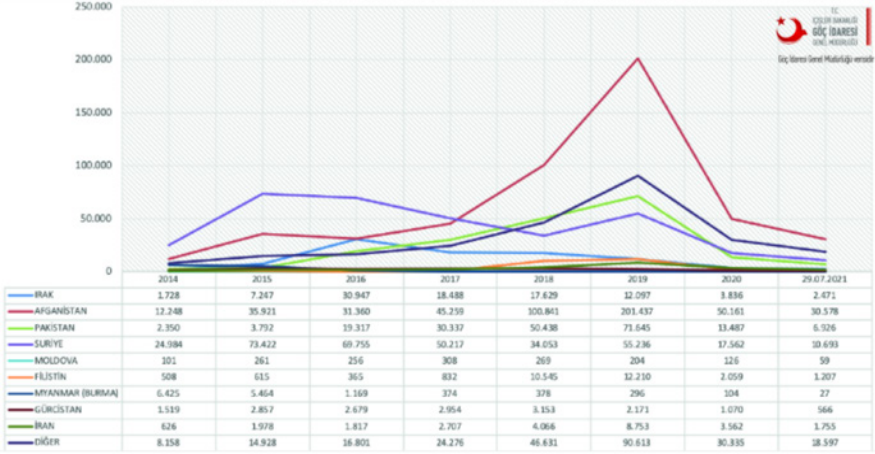

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) “Düzensiz Göç”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Yakalanan düzensiz göçmen sayısı bir ölçüde hükümet politikasıyla ilgili olsa da son yıllarda Türkiye’ye göçmen girişinde büyük bir artış olduğunu, yakalananlardan daha fazla göçmenin giriş yaptığını ya da Türkiye’de bulunduğunu söylemek mümkün. “Yakalanan düzensiz göçmenler” içerisinde Afganlar başı çekmektedir. 2018 yılında yakalanan 268 bin “düzensiz” göçmenden yaklaşık 101 bini, 2019’da 454 bin “düzensiz” göçmenden 201 bini, 2020’de 122 bin “düzensiz” göçmenden 50 bini Afganistan’dan gelmiştir.⁶

6 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) “Düzensiz Göç”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Grafik 3. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyuıklara Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) “Düzensiz Göç”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Türkiye uzun yıllar boyunca Avrupa’ya ulaşmak isteyen göçmen ve mülteciler için bir geçiş ülkesi olma niteliğini korumuştur. Bununla birlikte Özbekistan Gürcistan’dan, Türkmenistan, Afganistan, Moldova gibi ülkelerden göçmenler geçici süreli de olsa çalışmak amacıyla Türkiye’ye gelmiştir. Özellikle 2011 sonrasında Suriye savaşı, bölgede artan ekonomik istikrarsızlıklar, AB ülkelerinin mülteci alımlarına sınırlama getirmesi ve AB ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması gibi nedenlerle Türkiye, göçmenler için aynı zamanda bir hedef ülke konumuna gelmiştir.

2021 yılında Türkiye siyaseti ve kamuoyunda en çok tartışılan gündemlerden birisi Suriyelilerin yanı sıra uzun bir göç yolunu aşarak Türkiye’ye gelen Afgan mülteci ve göçmenler olmuştur. ABD güçlerinin Afganistan’dan çekilmesi ve Taliban’ın hızlı ilerleyişi yeni bir Afgan göçüne neden olmuş ve çok sayıda Afgan transit ya da hedef ülke olarak Türkiye’ye gelmiştir. Afganların tamamına yakını Türkiye’ye Van sınırından giriş yapmıştır. Van, Afgan göçmenlerin olduğu gibi Türkiye’nin doğusundan, yani

İran, Pakistan, Bangladeş gibi ülkelerden gelen göçmenlerin Türkiye'ye giriş için en yoğun kullandığı rotadır.

AFGAN GÖÇÜ

Son yıllarda artış gösteren Afgan göçünün temel nedeni ülke içindeki çatışmalar, savaş ve ekonomik sorunlardır. Afganların Türkiye'yi tercih etmesinde Türkiye'nin AB ile sınır olması ve bu açıdan geçiş rotası üzerinde yer alması, Afganistan'a kıyasla iş ve geçim olanaklarının fazla olması baş faktörlerdir. Ayrıca AKP hükümetinin "muhafazakar demokrat" ve "siyasal İslamcı" kimliği ile Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu düşüncesi de Afganların Türkiye'yi tercihinde etkili olmaktadır.

Şekil 1. Afganistan, İran ve Pakistan'daki Afganların Türkiye'ye Göç Rotası

Zorla yerinden edilmiş yaklaşık 5,7 milyon Afganistan vatandaşının 2,9 milyonu ülke içi yerinden edilmiş kişiler, 2,8 milyonu ise mülteciler/sığınmacılardan oluşmaktadır. 2020 yılı itibarıyla dün-

yada ülke dışına zorla çıkarılmış ya da çıkmak zorunda bırakılmış en büyük üçüncü mülteci nüfusu Afganlardır.⁷

1 milyon 438 bin Afgan mülteci ve 9 bin 668 sığınmacı Pakistan'da, 780 bin Afgan mülteci ise İran'da yaşamaktadır.⁸ Almanya'da 147 bin 994 Afgan mülteci ve 33 bin 103 Afgan sığınmacı, Avusturya'da 40 bin 96 mülteci ve 6 bin 473 sığınmacı bulunmaktadır. Bu rakamlarla karşılaştırıldığında Türkiye'deki Afgan mülteciler 4 bin 219 gibi oldukça düşük sayıdadır. 125 bin 104 Afgan sığınmacı ise Türkiye'de sığınmacı statüsündedir.⁹

Son yarım yüz yılda Afganistan'dan komşu ve çevre ülkelere yönelik üç büyük göç dalgasından bahsedilebilir: İlki, 1979 yılında Sovyetler Birliği askeri güçlerinin ülkeye girişinin ardından yaşanmış ve 1990'lı yılların başına kadar sürmüştür. İkincisi, Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından. 90'lı yılların başına radikal İslamcı güçler arasında devam eden çatışmalar 1996 yılında Taliban'ın ülke genelinde iktidarı ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır. Taliban'ın şeriatı dayalı baskı rejimi ile çok sayıda insan Afganistan dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Üçüncüsü ise 2001 yılında ABD'nin işgali sonrasında. İşgal sonrasında Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılması ve çatışmaların azalması ile çok sayıda Afgan ülkesine geri dönmüştür. Ancak ilerleyen yıllarda yeniden güç kazanan Taliban ile artan çatışmalar ve çöküntü halindeki ekonomik durum nedeniyle Afganlar yeniden yüzünü ülkelerinin dışına dönmüştür. Son dönemde Taliban güçlerinin etki alanlarını hızla genişletme-

7 UNHCR (2021) Global Trends 2020, Copenhagen, sf. 7, 24.

8 Pakistan nüfusunun %20'sini ve Afganistan'ın %40'ını oluşturan Peştunlar, Durand Hattı olarak adlandırılan Pakistan-Afganistan sınırıyla ayrılmıştır. Afganistan ve Pakistan arasında Peştunların sınır ötesi göçü böylelikle bir yaşam tarzı olmuştur. Benzer şekilde, Afganistan'daki Şif Hazaralar da, dinî bağlar nedeniyle, düzenli olarak İran'a göç ile angaje olmuşlardır. Afganların Pakistan ve İran yönlü hareketlilikleri uzun bir tarihî deneyime sahip olduğundan bu deneyimle birlikte zaman içerisinde oluşan ve yaygınlaşan sosyal ağlar, ilerleyen dönemlerde bu hareketlilikleri hızlandıran ve kolaylaştıran temel mekanizmalardan biri olmuştur. Geyik-Yıldırım, S. (2018) "Göç ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler", Göç Araştırmaları Dergisi, 4(2): 128-159, sf. 133.

9 UNHRC (2021) "Refugee Data Finder", <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=N1hll6> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

siyle birlikte sonuncu göç dalgası hız kazanmıştır.

ULUSLARARASI BAĞLAM

Afganlar uzun yıllar boyunca göç için çeşitli nedenlerle komşu iki ülkeyi, Pakistan ve İran'ı tercih etmişti. Bununla birlikte Türkiye rotası her zaman güncel bir alternatif olmuştu. Sayıları Afganistan'daki duruma, İran'ın mültecilere yönelik politik tutumuna ve ekonomik koşullara göre değişmekle birlikte Türkiye'de belirli bir Afgan mülteci ve göçmen nüfusu uzun yıllardır bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde Afganlar, İranlılar, Iraklılar, Pakistanlılar gibi “düzensiz” göçmenler tekstil, inşaat, gıda gibi sektörlerde nispeten yoğun bir biçimde çalıştırılmaktadır. Türkiye'nin göç politikası buna izin vermekte ve öngörmektedir. AKP Genel Başkan Yardımcısı ve Yerel Yönetimler Başkanı Mehmet Özhaseki, Suriyeli ve Afgan sığınmacılara ilişkin sözleri bu durumu teyit etmektedir: “Şimdi bazı şehirlerde sanayiye onlar ayakta tutuyorlar. Gaziantep sanayisine gidin yüz binlerce insan en ağır ve en zor işlerde çalışıyorlar. Kayseri sanayisinde de öyle. İşçi bulamıyorlar, bu adamlar çalışıyor.”¹⁰

Bu “düzensiz” göçmenlerin çoğunlukla Türkiye'de kalma izni bulunmamaktadır, ancak hükümet ve devlet kurumları göz yumma politikası izlemektedir. Göçmenler pek çok sektör için ucuz işgücü kaynağıdır. Türkiye'de doğurganlığın düştüğü, hükümetin üç çocuk politikasının karşılık bulmadığı, eğitim seviyesindeki yükselme ile yerli işgücünün tercih etmediği ya da yeterince düşük ücretle çalışmayı kabul etmediği koşullarda “düzensiz” milyonlarca göçmen, işverenler için önemli bir kazanç kapısı haline gelmiştir.¹¹ Bu açıdan Özhaseki'nin de kabul ettiği gibi Türkiye

10 T24 (2021) “AKP'li Özhaseki: Suriyeli ve Afgan sığınmacılar bazı şehirlerde sanayiye ayakta tutuyor”, <https://t24.com.tr/haber/akp-li-ozhaseki-gocmenler-bazi-sehirlerde-sanayiye-ayakta-tutuyor,968305> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

11 Hacaloğlu, H. (2020) “Türkiye Düzensiz Göçmenlere Nasıl Bakıyor?”, Amerika'nın Sesi, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-d%C3%BCzen->

ekonomisinin bir kısmı yoğun bir ucuz ve göçmen emek sömürüsüne dayanmaktadır.

“Mülteci sorunu” uluslararası planda başta gelen müzakere gündemlerinden biridir. Türkiye hükümeti, “mülteci sorunu”nu AB’yi kimi konularda ikna etmek için bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Siyasi anlaşmazlıkların yükseldiği dönemlerde Türkiye’nin sınır kapılarını açması ve Geri Kabul Anlaşmasını iptal etmesi gündeme getirilmektedir.

Öte yandan Türkiye ile AB arasında imzalanan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması, fiilen AB’nin iltica hakkı başta olmak üzere temel insan haklarını askıya alması anlamına gelmektedir. Mülteci geçişlerini engelleme girişimleri ya da buna göz yumma, Yunanistan’daki insanlık dışı koşullarına sahip mülteci kampları, mültecileri eğitim, meslek ve çalışma durumlarına göre ayırma AB’nin mülteci politikasında giderek öne çıkmaktadır. Avrupa Parlamentosu inceleme grubunun StateWatch ile hazırladığı raporda, Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Ajansı Frontex’in sınır bölgelerindeki mülteci teknelerin ölüm riskine rağmen geri itilmesi gibi temel hak ihlallerine göz yumduğu ve hak ihlallerini engellemede yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.¹²

Savaştan, baskıdan ve hayati risklerden kaçan insanların istediği ülkeye sığınma talebinde bulunması temel bir haktır. Geri Kabul Anlaşması mültecilere hiçbir insani çözüm sunmadığı gibi temel amacı mültecileri AB sınırları dışında tutmaktır. Türkiye ise AB için bir “mülteci deposu” ve AB’yi mültecilerden koruyan bir güvenlik duvarı işlevini görmektedir. Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz’un Afgan mülteciler hakkındaki sözleri AB’de giderek artan bir yaklaşımın ifadesi haline gelmiştir: “Bu hastalıklı ideolojiyi Avrupa’ya ithal etmek istemiyorum. ... İnsanlar kaçmak zorunda kalırsa, bence komşu ülkeler, Türkiye veya Afganistan’ın güvenli bölgeleri, insanların Almanya, Avusturya veya İsveç’e gelmesinsiz-gocmenlere-nasil-bakiyor/5704460.html (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

12 Euronews (2021) “Avrupa Parlamentosu raporu: Frontex sığınmacılara karşı insan hakkı ihlallerine göz yumuyor”, <https://tr.euronews.com/2021/07/16/avrupa-parlamentosu-raporu-fronteks-s-g-nmac-lara-kars-in-san-hakk-ihlallerine-goz-yumuyor> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

den kesinlikle daha doğru yer.”¹³

VAN, GÖÇMENLER VE MÜLTECİLER

Gerek son Afgan göçü gerek de uzun yıllardır devam eden ve Afganistan, İran, Pakistan ve Bangladeş gibi Türkiye'nin doğusundaki ülkelerden gelen “düzensiz” göçmenlerin Türkiye'ye en çok giriş yaptığı noktalar Van sınırındadır.

534 kilometrelik Türkiye-İran sınırınının 295 kilometresi Van şehri dahilindedir. Van Türkiye'nin en kalabalık on dokuzuncu şehridir, nüfus bakımından Doğu Anadolu Bölgesinin en büyük ilidir. 2020 sonu itibarıyla nüfusu 1 milyon 149 bin kişidir. Kuzeyden Ağrı, batıdan Bitlis, güneybatıdan Siirt, güneyden Hakkâri illeriyle, doğudan da İran'la sınırlıdır.¹⁴

Şekil 2. Van İli ve İlçeleri

13 NTV (2021) “Avusturya Başbakanı Kurz: Afgan mülteciler için Türkiye daha doğru yer”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/avusturya-basbakani-kurz-afgan-multeciler-icin-turkiye-daha-dogru-yer,0XRrvvD1F0a1ejqY3c6kvA> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

14 Wikipedia (2021) “Van”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Van> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Türkiye'nin doğusundan gelen göçmenler Van sınırı dışında Ağrı ve Hakkari gibi sınır illerinden de giriş yapmaktadır. Ancak dağlık yapıda olması ve bunun sınır geçişlerini kolaylaştırması nedeniyle Van sınırı daha çok tercih edilmektedir. Çaldıran ve Başkale ilçeleri olmak üzere Van'a iki temel giriş noktası vardır. Pasaport sahibi sığınmacıların bir bölümü ise Kapıköy veya Gürbulak sınır kapılarından giriş yapmakta ve yasal sınırların ötesinde Türkiye'de kalarak "düzensiz" göçmen durumuna düşmektedir.

Van sınırından yoğun giriş yapan diğer göçmen grupları İran, Pakistan ve Bangladeşli göçmen ve mültecilerdir.

İran'da 1979 yılındaki rejim değişikliği ve İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından muhaliflerin tamamına yakını rejim düşmanı ilan edilmiştir. Bu nedenle Van'a çok sayıda İranlı siyasi mülteci giriş yapmaktadır. İran'da hala idam cezası, fiili alıkoyma ve işkence yaygın olarak uygulanmaktadır. Siyasi görüş, eylem ya da cinsel yönelim gibi nedenlerle hayati risk altındaki insanlar İran'ı terk etmeye devam etmektedirler.

Pakistan ve Bangladeşli göçmenlerin ülkelerinden ayrılmaları çoğunlukla ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Aşırı yoksulluk, işsizlik, uç noktalardaki ekonomik eşitsizlik ve iktisadi çöküntü içinde, insanlar tehlikeli ve uzun bir göç yolculuğuna çıkmaktadırlar. Bu iki ülke eski İngiliz sömürgesi olduğundan, çoğu göçmenin hedefi İngiltere'ye ulaşmaktır.

Irak, Suriye, hatta bir göç rotası ve ticareti olduğu için zaman zaman çeşitli Afrika ülkelerinden göçmen ve mülteciler de Van sınırından Türkiye'ye giriş yapmaktadır.

Göçmenler Van sınırından girdikten sonra çoğunlukla yürüyerek ya da araçlarla başka illere geçmekte, İstanbul, İzmir, Konya gibi şehirlerde enformel işlerde çalışmaktadırlar. Bununla birlikte göçmenlerin bir kısmı zaten oldukça uzun olan göç yolunu kaldıramadığı için Van'da kalmakta ve çalışmaktadır.

Van sınırından Türkiye'ye giren mülteci ve göçmenler, ülkelerinden ayrılma nedenlerine göre üç kategoride ele alınabilir:

İlki, siyasi nedenlerle risk altına olan siyasi mültecilerdir, çoğunlukla Afganistan ve İran'dan gelmektedirler.

İkincisi, savaş ve çatışma ortamından kaçan ve çoğunluğu Afgan olan mültecilerdir.

Üçüncüsü, Afganistan, İran, Pakistan ve Bangladeş'teki aşırı yoksulluk ve işsizlik nedeniyle, daha iyi bir yaşam arayışı ya da ailelerine para göndermek için Türkiye'ye çalışmak için gelen göçmenlerdir.

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI KORUMA

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi, New York'ta 1967 yılında onaylanan protokolle birlikte şu mülteci tanımını yapmaktadır:

“İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs.”¹⁵

Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni ilk imzalayanlar ülkelerden birisi olmasına rağmen mülteci tanımına coğrafi bir sınır ve çekince koymuştur. Böylece Türkiye sadece hayati bir risk ya da zulüm tehlikesi ile Avrupa'dan gelenleri mülteci olarak kabul etmektedir. 1967 Protokolünde pek çok ülke bu tip çekincelerini kaldırmasına

15 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1952) <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/Multecilerin-Hukuki-Durumuna-Iliskin-Sozlesme.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

rağmen Türkiye tavrını sürdürmüştür.

1990'lı yılların başında Türkiye, Birinci Körfez Savaşı sırasında Irak sınırında toplu mülteci akınları ile karşı karşıya kalmış, böylece mültecilere yönelik bir düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, göç ve mültecilik alanı, İçişleri Bakanlığı'nın 14.9.1994 tarih ve 94/6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile yönetilmeye çalışılmıştır.¹⁶ Yönetmelik kapsamında göçmen ve mültecilerin konumunun belirlenmesi, polis teşkilatı bünyesinde kurulu bulunan Yabancılar Şubesi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

2011 yılından başlayan Suriye'deki savaş ve çatışma süreciyle birlikte Türkiye, ikinci kez toplu mülteci akınına sahne olmuştur. Savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan milyonlarca Suriyeli, hiçbir yasal bir statü olmadan "misafir" olarak tanımlanmıştır. Artan mülteci sayısı ile mevcut düzenlemeler yetersiz hale gelmiş, bunun üzerine 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu* TBMM'de kabul edilmiş ve 11 Nisan 2013 tarihinde resmi gazete-
de yayınlanmıştır. Bir yıl sonra, 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve halen geçerli olan kanun budur.

Yasada, uluslararası insan hakları ve mülteci hukukuna uygun bir biçimde iltica hükmü düzenlemiş ve "Geri Gönderme Yasağı" açıkça tanımlanmıştır:

"Geri gönderme yasağı

"MADDE 4 – (1) Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri

16 Elçin, D. (2016) "Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar", TBB Dergisi, 124: 9-80, 12, 15.

dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.”¹⁷

Yasanın 61. Maddesinde Türkiye'nin çekincesi nedeniyle coğrafi kısıtlamalar içeren, böylece tanımı oldukça daraltıp kullanılamaz hale getiren bir mülteci tanımı yapılmıştır:

“MADDE 61 – (1) Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.”¹⁸

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre Türkiye'ye uluslararası koruma talebinde bulunan bir göçmen koşullarına göre üç koruma statüsünden yararlanabilir:

- mültecilik,
- şartlı mültecilik veya
- ikincil koruma statüsü.¹⁹

Mülteci tanımı coğrafi sınırlama nedeniyle kullanılamaz hale geldiği için, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanu-

17 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

18 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

19 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

nu'nda, Avrupa dışından gelen göçmenleri kapsayacak ve “şartlı mülteci” olarak tanımlanan bir ara formül geliştirilmiştir:

“MADDE 62 – (1) Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilmeye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.”²⁰

Uluslararası mülteci hukukunda tamamlayıcı koruma şeklinde değerlendirilen koruma türü, 6458 sayılı kanunun 63. maddesinde ikincil koruma olarak kabul edilmiştir:

“MADDE 63 – (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak,

olması nedeniyle menşе ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”²¹

Başlangıçta “misafir” olarak tanımlanan milyonlarca Suriyeli mültecinin, statüsünün belirsizliği nedeniyle 6458 sayılı kanunun 91. Maddesinde uluslararası hukukta karşılığı olmayan “geçici koruma statüsü” tanımlanmıştır. Kanunun 91/2. maddesine dayanılarak çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği’ne göre bu tür bir koruma; kitlesel olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına gelen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınmayan yabancıların uluslararası koruma ihtiyacının sağlanması için acil çözümler bulmak üzere geliştirilen korumayı ifade etmektedir.²² İçerik olarak ülke topraklarına serbest olarak kabul, geri gönderilmeme ilkesine riayet ve temel ihtiyaçların karşılanması unsurlarından oluşmaktadır.

GERİ KABUL ANLAŞMASI

Türkiye ve AB arasında Geri Kabul Anlaşması 2013 yılında imzalanmış ve 2014 yılında Mecliste kabul edilmiştir. Anlaşmanın “Üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin geri kabulü” başlıklı dördüncü maddesinin birinci fıkrasında Türkiye’den AB ülkelerine giden mülteci ve göçmenlerin Türkiye tarafından geri kabul edileceğini taahhüt altına alınmıştır:

1. Türkiye bir Üye Devletin başvurusu üzerine, Talep Eden Üye Devletin ülkesine girme, ülkesinde bulunma

21 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

22 Baran-Çelik, N. (2015) “Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 1: 67-148, 73.

veya ikamet etmeye ilişkin yürürlükte olan koşulları sağlamayan veya artık sağlayamayan tüm üçüncü ülke vatandaşlarını veya vatansız kişileri ... söz konusu Üye Devlet tarafından bu anlaşmada öngörülen işlemler dışında başka herhangi bir işlemin yerine getirilmesine gerek kalmaksızın geri kabul edecektir.

a. Geri kabul başvurusunu ibrazı esnasında Türkiye topraklarından bir Üye Devletin topraklarına doğrudan giriş için Türkiye tarafından düzenlenmiş geçerli bir vizeye sahip ise,

b. Türkiye tarafından düzenlenmiş bir ikamet iznine sahip ise veya,

c. Türkiye topraklarında kaldıktan veya transit geçiş yaptıktan sonra Üye Devletlerin ülkesine yasadışı ve doğrudan giriş yapmış ise.²³

2015 yılında dünya çapında etkili olan bir mülteci krizi patlak vermişti. Daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak ümidiyle yasa dışı yollarla AB sınırlarından geçmeye çalışan göçmen ve sığınmacılar, genelde Ege (Türkiye'den Yunanistan'a deniz veya kara yoluyla) ve Merkez Akdeniz (genelde Libya'dan İtalya'ya deniz yoluyla) güzergâhlarını kullanmışlardır. Mülteci krizi özellikle Suriye ve Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar nedeniyle coğrafi konumları da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ve Avrupa'yı yakından ilgilendirmektedir. 2015 yılında yasa dışı yollarla AB sınırlarına ulaşan kişi sayısının toplamda 1,8 milyon üzerindedir. Bunların %33'ü Suriyelidir. Bu oranın kalan kısmını ise Irak, Pakistan ve Afganistan'dan gelenlerle diğer uyruklara sahip vatandaşlar oluşturmaktadır.²⁴

23 Resmi Gazete (2014) "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma" <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1-1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

24 Saliji, T. (2018) "Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği", Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, sf. 91-92.

2014 yılında imzalanan Geri Kabul Anlaşmasının 3 yıllık bir sürecin sonunda yani 2017 yılında uygulamaya geçmesi öngörülmekteydi. Ancak mülteci kriziyle birlikte uygulama öne çekilmiş ve Türkiye 1 Haziran 2016 tarihi itibarıyla geri kabul anlaşmasının yükümlülüklerini uygulamaya başlamıştır.

İLTİCA BAŞVURUSUNDAN KAÇINMA NEDENLERİ

Türkiye uzun yıllar boyunca kendi iltica sistemine sahip olmadığından, sığınmacılar uluslararası koruma başvurusunu Türkiye'deki Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği ofislerine yapmışlardır. Komiserliğin 1997 yılında açılan Van Ofisi 2018 yılına kadar sığınmacıların kayıt, statüsünü belirleme, mülteci statüsü tanınanları üçüncü bir ülkeye yerleştirme işlemlerini yürütmüştür.

2018 yılı itibarı ile BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Van Ofisi sığınmacıların kayıt işlemlerini ve statüsü belirleme süreçlerini durdurmuş ve bu faaliyetleri Türkiye'ye devretmiştir. Bu süreçle birlikte Van'da mülteci ve göçmenler büyük sorunlar yaşamaya başladıkları gibi, göç yolları giderek artan biçimde "ölüm yolu" haline gelmiştir.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında yapılan yeni düzenlemelerden birisi de İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve müdürlüğe bağlı taşra teşkilatları kurulması olmuştur. Göç alanın Polis Teşkilatı içindeki Yabancılar Şube'den alınıp sivil bir kuruma devredilmesi olumlu bir adım gibi gözükse de pratikte pek bir karşılığı olmamıştır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin aksine Göç İdaresi kurumları iltica başvurularının büyük bir kısmını ret etme eğiliminde olmuştur. Bu nedenle geçmişte, Van sınırında ya da Van'a gelerek BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne iltica başvurusunda bulunan sığınmacılar, sonucun genellikle sınır dışı edilme olduğunu görerek, 2018 yılından itibaren yasal başvurudan kaçınmaya başlamışlardır.

Bu noktada iki temel sorundan bahsedilebilir:

Birincisi, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda mülteciliğin sadece Avrupa'dan gelenlerle sınırlanmasının yanı sıra şartlı mültecilik ve geçici koruma gibi korumaların da yeterince uygulanmamasıdır. Çok sayıda mülteci, kolluk güçleri tarafından yakalandığında ya iltica başvuruları alınmamakta ya da iltica başvuruları alındığında sağlıklı bir değerlendirme sürecine tabi tutulmamaktadır. Türkiye'nin sağlıklı, işleyen ve temel insan haklarına dayalı bir iltica sistemi bulunmamaktadır.

İkincisi, Göç İdaresi'nin personel politikasındaki tercih ya da zayıflıklardır. İltica başvurularını değerlendiren personeller mültecilik ve sığınmacılık konusunda yeterli bir eğitim almadıkları gibi genel bir insan hakları eğitimi de almamış kişilerden oluşmaktadır. Örneğin homofobik bir personel İran'da ölüm cezası tehdidiyle karşı karşıya gelen LGBTİ+ mültecinin sığınmacı statüsünü belirleyebilmektedir. Aşırı dini görüşleri olan bir personel, din değiştirip Hıristiyan ya da Bahami olan bir Afgan'ın başvurusunu değerlendirmekte ve sınır dışı kararı verebilmektedir. Ya da aşırı milliyetçi bir personel İranlı bir Kürt'ün koruma başvurusunu tamamen politik motivasyonla reddedebilmektedir.

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI

2018 yılından itibaren, iltica politikasındaki bu durum sınırdaki göçmen kaçakçılığının alabildiğine hız kazanmasına neden olmuştur. Göçmen ve mülteciler sınırdan ya da Van sınırları içerisinde iltica başvurusu yapmaktansa bir biçimde batı illerine ulaşmaya çalışmaktadır. Kolluk güçlerine yakalandıklarında çoğu zaman sınır dışı edildiklerinden dolayı, yakalanma ihtimallerinin daha düşük olduğu ama daha zor, sarp ve tehlikeli güzergahları tercih etmekte, göçmen ticaret ağının girdabına düşmektedirler.

Göçmen kaçakçılığı oldukça "kazançlı" bir faaliyet durumuna gelmiştir. Kaçakçılar, sınırdan geçirilen göçmen başına 500 ila 1000 dolar para aldıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla 100 göç-

meni sınırdan geçiren bir kaçakçı, tek seferde 50 bin ila 100 bin dolar arasında para kazanabilmektedir. Ayrıca yakalansalar bile herhangi bir maddi kayıpları söz konusu değil. Bu aşırı kazanç, kaçakçıların çok sayıda göçmeni, kapasitesini zorlayacak şekilde Van Gölü'ndeki teknelere bindirmesinin temel nedenidir.

Kaçakçılığı teşvik eden diğer bir önemli unsur ise cezasızlık politikasıdır. Göçmen kaçakçılığı suçu, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Uluslararası Suçlar" başlıklı birinci kısmının "Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti" başlıklı ikinci bölümündeki 79. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre:

"(1) Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan;

a) Bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkan sağlayan,

b) Türk vatandaşı veya yabancıнын yurt dışına çıkmasına imkan sağlayan kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. (Ek cümle: 22/7/2010 - 6008/6 md.) Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.

(2) (Ek fıkra: 22/7/2010 - 6008/6 md.) Suçun, mağdurların;

a) Hayatı bakımından bir tehlike oluşturması,

b) Onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi halinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar arttırılır.

(3) Bu suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek cezalar yarı oranında arttırılır.

(4) Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü gü-

venlik tedbirlerine hükmolunur.”²⁵

Kanunun aynı maddesinde öngörülen cezalar şöyle belirlenmiştir:

“Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan; bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkân sağlayan, Türk vatandaşı veya yabancıнын yurt dışına çıkmasına imkân sağlayan, kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve bin günden on bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.

“Suçun, mağdurların; hayatı bakımından bir tehlike oluşturması, onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi, hâlinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar artırılır.

“Bu suçun; birden fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi halinde verilecek ceza yarısına kadar, bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde verilecek ceza yarısından bir katına kadar artırılır.

“Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.”²⁶

Göçmen kaçakçılığına ilişkin Türk Ceza Kanunu’nda nispeten ağır hükümler bulunmasına rağmen, tespit edilen ve yakalanan kaçakçılara ilişkin soruşturma ve yargı sürecinde genellikle tutuklama tedbirine başvurulmadığı ya da kısa süreli tutuklamaların

25 Türk Ceza Kanunu (2004) mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

26 Türk Ceza Kanunu.

olduğu görülmektedir. Örneğin, 26 Aralık 2019'da Bitlis'te mültecilerin bulunduğu teknenin batması ve 7 mültecinin hayatını kaybetmesi üzerine iki kaçakçı yargılamış, ancak iki ay içerisinde serbest kalmışlardır.

Göçmen kaçakçıları ceza aldıklarında ise cezalar en alt sınırdan uygulanmaktadır. Van Barosu'nun raporunda da dikkat çekildiği gibi,

“İstinaf ve temyiz aşamalarında onanan cezaların ise 15 Nisan 2020 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile anlamsız hale geldiği, cezası kesinleşmiş olan göçmen kaçakçılarının hiçbir suretle cezaevine girmeden haklarındaki kesinleşmiş cezalar infaz edilmiştir.”²⁷

Ayrıca, İran-Van sınırından çay, sigara, benzin gibi çeşitli tüketim malzemelerinin kaçak ticareti yapılmaktadır ve fiili bir enformel ekonomi ortaya çıkmıştır. 10 yılda bu tür kaçakçılık yapan ve geçimini bu işten sağlayan 71 insan çoğunlukla Türkiye askerleri tarafından öldürülmüştür. Bu ölümlere ilişkin çok sayıda dava açılmış olsa da hem kamuoyu gündemine pek gelmemiş hem de çoğu cezasızlıkla kapanmıştır. Sigara kaçakçılığının bile suç olduğu bir sistemde göçmen kaçakçılığının bu kadar rahat gerçekleşiyor olması, bazı dönemlerde günlük 1000-1500 göçmenin sınırdan geçebiliyor olması kaçakçıların resmi kurumlar içerisindeki bağlantılarına işaret etmektedir.²⁸

27 Van Barosu Göç ve İltica Komisyonu (2020) “Van Gölü’nde 27 Haziran 2020 Tarihinde Meydana Gelen Göçmen/Sığınmacı Katliamına İlişkin İnceleme Raporu”, <http://www.vanbarosu.org.tr/uploads/2694.pdf>, sf. 14 (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

28 Eşitlik Çalışmaları Derneği'nin 6.8.2021 tarihinde düzenlediği *Van'da Mültecilere Yönelik Hak İhlalleri* başlıklı çalıştayda gazetecilerin verdiği bilgiler.

ÖLÜM YOLCULUĞUNA DÖNÜŞEN GÖÇ YOLCULUĞU

Afganistan'dan, Pakistan, Bangladeş ve İran'ın doğu bölgelerinden yola çıkan mültecilerin büyük bir kısmı 15 gün ila 30 günlük bir yolu çoğunlukla yürüyerek geçmekte ve Van'a ulaşmaktadır. Van sınırının İran tarafındaki göçmen kaçakçıları güzergahı tarif etmekte, ama sınırı mülteci ve göçmenler kendi başlarına geçmektedirler. Bazı durumlarda Türkiye tarafından anlaşılmalı olunan göçmen kaçakçıları onları karşılamakta, bu durumda da Van Gölü ya da karayolu üzerinden ölüm riski barındıran göç yolculuğu devam etmektedir.

Göçmen ve mültecilerin büyük kısmı için Türkiye'de kolluk güçlerine yakalanmamak kritik önemdedir. Çünkü iltica sistemi geri gönderme üzerine kurulmuştur. Bu da göçmenlerin ve kaçakçı grupların jandarma ve polis kontrolünün olmadığı sarp ve tehlikeli yolları tercih etmesine neden olmaktadır.

Özellikle Van'ın Gevaş ilçesi ile Bitlis'in Tatvan ilçesi arasındaki Balaban Kontrol noktası oldukça sarp bir yerde ve onun etrafından geçmek pek mümkün değildir. Yakalanmak istemeyen göçmen kaçakçıları bunu geçebilmek için Van gölünü kullanmaktadır. Bu nedenle son yıllarda Van Gölü'nde batan tekne ve hayatını kaybeden göçmen sayısı giderek artmaktadır.

26 Aralık 2019 tarihinde Van Gölü'nün Bitlis'in Adilcevaz ilçesi açıklarında 70'i aşkın sığınmacıyı taşıyan tekne alabora olmuş, 7 sığınmacı hayatını kaybetmiş, 64 kişi faciadan kurtulmuştu.

27 Haziran 2020 tarihinde ise yine Van Gölü'nde, iddianameye göre 100'ün üzerinde göçmenin bindirildiği tekne batmış, günlerce süren arama çalışmalarının sonucunda 61 sığınmacının yaşamını yitirdiği tespit edilmişti. Davadaki sanıkların ifadelerinden Van Gölü'nün göçmen kaçakçıları için son yıllarda kullanılan standart bir rota haline geldiği, çok sayıda göçmenin Van Gölü'nden teknelerle geçirildiği anlaşılmaktadır.

Bir yıl içinde yaşanan sayısız ölüme rağmen, göl üzerinde kaçakçı faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. 8 Nisan 2021

tarihinde Bitlis'in Ahlat ilçesi açıklarında Van Gölü'nde bir teknede 20 sığınmacı Ahlat Asayiş Bot Tim Komutanlığı ekipleri tarafından yakalanmıştır. Teknede 17 Afganistan, bir Pakistan ve iki Bangladeş uyruklu sığınmacının olduğu tespit edilmiş ve göçmenlere 94 bin 920 lira para cezası kesilmiştir.

Ölümler sadece Van Gölü'nde değil göç yolculuğunun başka aşamalarında da yaşanmaktadır. Özellikle kış aylarında kontrol noktalarından uzak bir biçimde sınır geçişi yapmak için göçmenler dağlardan ve sarp kayalıklardan geçmektedirler. Aşırı soğuk, tipi ve yer yer çığ düşmeleri nedeniyle göçmenler yaşamlarını yitirmektedir.

8 Şubat 2020'de Van'ın Çaldıran ilçesinde 13 sığınmacı donarak hayatını kaybetmiştir.

Sadece bir hafta sonra 15 Şubat 2020'de İran sınırından geçen sığınmacılar Saray ilçesinde yakalanmış, 27 sığınmacıdan 3'ü donarak yaşamını yitirmiştir.

Bir ay kadar sonra, 14 Mart 2020'de yine Çaldıran ilçesinde soğuktan hayatını kaybeden 7 sığınmacının cenazeleri tespit edilmiştir.

2019 yılında donarak yaşamını yitiren 26 sığınmacının cenazesine ulaşılmıştır. Donarak öldüğü tespit edilen cenazelerin çoğu doğa koşulları ve vahşi hayvanlar nedeniyle tanınmaz haldedir ve tıpkı denizden cenazeleri çıkarılan onlarca sığınmacı gibi kimse-sizler mezarlığına defnedilmektedir.

Ayrıca kaçakçıların organize ettiği araçlarda, trafik kazası sonucu yine çok sayıda göçmen yaşamını yitirmiştir. Bu kazalardan bazıları şunlardır:

6 Kasım 2018'de Van'da 21 sığınmacıyı taşıyan minibüs şarampole yuvarlanmış, 5'i yaşamını yitirmiştir.

6 Mayıs 2019'da Van'ın Tuşba ilçesinde kasasında sığınmacıların bulunduğu kamyonun devrilmesi sonucu 5 göçmen hayatını kaybetmiştir.

26 Temmuz 2019'da Sığınmacıları taşıyan minibüsün şarampole

düşmesi sonucunda 17 göçmen hayatını kaybetmiştir.

27 Haziran 2020'da Van'ın Muradiye ilçesinde sığınmacıları taşıyan minibüsün yaptığı kaza sonucunda 1 göçmen hayatını yitirmiştir.

12 Kasım 2020'de Van-Erciş Karayolunda 33 göçmeni taşıyan minibüs takla attı. Meydana gelen kazada 2 kişi hayatını kaybederken, 31 kişi de yaralanmıştır.

10 Temmuz 2021'de Van'ın Muradiye ilçesinde sığınmacıları taşıyan minibüsün şarampole yuvarlanması sonucu 12 kişi hayatını kaybetmiştir.

GERİ GÖNDERME MERKEZLERİ

Türkiye'den sınır dışı edilme kararı verilen göçmenlere 6458 sayılı kanunun 57. maddesinin ikinci bendine tanımlanmış idari gözetim uygulanabilmektedir:

“Hakkında sınır dışı etme kararı alınanlardan; kaçma ve kaybolma riski bulunan, Türkiye'ye giriş veya çıkış kurallarını ihlal eden, sahte ya da asılsız belge kullanan, kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın Türkiye'den çıkmaları için tanınan sürede çıkmayan, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar hakkında valilik tarafından idari gözetim kararı alınır ya da 57/A maddesi uyarınca idari gözetime alternatif yükümlülükler getirilir. Hakkında idari gözetim kararı alınan yabancılar, yakalamayı yapan kolluk birimince geri gönderme merkezlerine kırk sekiz saat içinde götürülür.”²⁹

Geri gönderme merkezlerindeki idari gözetim süresi altı ayı geçemez. Ancak bu süre, sınır dışı etme işlemlerinin yabancıнын iş

29 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

birliği yapmaması veya ülkesiyle ilgili doğru bilgi ya da belgeleri vermemesi nedeniyle tamamlanamaması hâlinde, en fazla altı ay daha uzatılabilir.

Bununla birlikte idari gözetim altına almanın istisnai bir önlemdir ve zorunlu olmayan durumlarda uygulanmamalıdır. Başvuru sahipleri, sadece uluslararası koruma başvurusunda bulunmalarından dolayı idari gözetim altına alınamaz. Valilik, idari gözetim yerine başka usuller belirleyebilir. Bu tedbirler yeterli olmadığı takdirde, ancak istisnai durumlarda idari gözetim uygulanır.

İdari gözetim işlemi geri gönderme merkezlerinde gerçekleştirilmektedir ve bu merkezler 6458 sayılı kanunun 58. Maddesinde tanımlanmıştır:

“MADDE 58 – (1) İdari gözetime alınan yabancılar, geri gönderme merkezlerinde tutulurlar.

“(2) Geri gönderme merkezleri Bakanlık tarafından işletilir. Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yaparak bu merkezleri işlettirebilir.

“(3) Geri gönderme merkezlerinin kurulması, yönetimi, işletilmesi, devri, denetimi ve sınır dışı edilmek amacıyla idari gözetimde bulunan yabancıların geri gönderme merkezlerine nakil işlemleriyle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.”³⁰

Türkiye’de iltica sistemi sınır dışı edilme temelinde işletildiği için geri gönderme merkezleri yaygınlaşmış ve burada tutulanların sayısı artmıştır. Örneğın Suriye iç savaşının ardından gelen çok sayıda mülteci için Türkiye’de altı ilde pilot uygulama olarak sığınmacı kabul merkezleri oluşturulmuştu. Zamanla bunların tamamı kapatılmış ve geri gönderme merkezlerine dönüştürülmüştür.

30 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

Kolluk güçlerinde tespit edilen sığınmacılar, yakalandıktan sonra 6458 sayılı kanun uyarınca iltica başvurusunda bulunma hakları olmasına rağmen bu hakları çoğunlukla ihlal edilmektedir. Ya sınır kapısına götürülerek doğrudan zorla sınır dışı edilmekte ya da geri gönderme merkezlerine sevk edilmekte ve burada idari gözetim altında tutulmaktadır.

Geri gönderme merkezlerinde idari gözetim altında tutulan göçmenler de çeşitli hak ihlalleri ile karşı karşıyalar. Öncelikle bu merkezlerde gerekli ve yeterli sağlık ekipmanı bulunmamaktadır. Hamile kadınların takibini yapacak doktor bulunmamaktadır. Hastaneye giden mülteciler, kendi dillerinde tercüman bulunmadığı için doktorlarla sağlıklı bir iletişim kuramamakta ve bu nedenle gerekli kontrol ve tedavi işlemlerini görememektedir.

İran'dan Türkiye'ye gelen Z.M. adlı mülteci kadına yönelik bir tecavüz vakası da basına yansımıştır. Tecavüz vakası, Z.M.'nin olayı 26 Temmuz 2020 tarihinde geri gönderilme merkezi yönetimine anlatmasıyla ortaya çıkmıştır. Van Edremit Jandarma Komutanlığına ifade veren kadın, kendisine tecavüz eden Y.V. ile İ.H.K.'yi teşhis etmiştir. Teşhisin ardından jandarma tarafından ifadeleri alınan 2 günlük görevlisi, çıkarıldıkları Sulh Ceza Mahkemesinde "nitelikli cinsel istismar" suçundan tutuklanarak Van T Tipi Kapalı Cezaevine konulmuştur.

VAN'A VARABİLENLER

Göç yolculuğunda sınırı geçip Van'a ulaşan göçmenlerin tamamına yakını ülkenin batı kısmına ulaşmayı hedeflemektedir. Buradan ya Ege kıyılarından deniz yoluyla ya da kara sınırından Yunanistan ve Bulgaristan'a ulaşmayı planlamaktadırlar.

Göçmenler Türkiye'yi transit ülke olarak görseler de Van'a ulaştıklarında diğer bölgelere gitmek mümkün olmayabiliyor. Pasaportla ya da yasa dışı yollardan Van'a ulaşan göçmenler kimi zaman yıllarca Van'da kalmak zorunda kalmaktadırlar.

Yasal kalış sürelerinin dolması ya da zaten kaçak giriş yaptıkları

için “düzensiz” göçmen durumunda bulunan sığınmacıların formal bir işte çalışması mümkün olmamaktadır. Yaşamak için temel besin ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan sığınmacılar hiçbir hakları ve güvenceleri olmadan çeşitli işlerde çalıştırılmaktadır. Asgari ücretin çok altında ücret aldıkları için zaman zaman daha fazla tercih edilmektedir. Uzun süreli çalışma, düşük ücret, her an işten atılma, aşağılanma, hakaret, ücretini vermeme gibi uygulamalar sıradan çalışma düzeni haline gelmiş durumdadır. Özellikle çocuklar sanayi sitelerinde çırak olarak çok düşük ücretler karşılığında neredeyse köle olarak çalıştırılmaktadır.

Kovid-19 salgın sürecinde özellikle küçük ölçekli işletmelerin kapanması nedeniyle, bütün sorunlara rağmen yapmak zorunda oldukları işlerden de mahrum kalmışlar ve kimileri gelirlerini tamamen kaybetmiştir.

Düzenli ve yeterli bir gelire sahip olmayan sığınmacılar eski, yıkılmaya yüz tutmuş metruk binalarda yaşamaktadır. Kimileri otogar da uzun süre kalmaktadır. Yaz aylarında evsiz bir biçimde parkta yaşamak zorunda kalan çok sayıda sığınmacı bulunmaktadır.

Kayıtsız göçmen konumundaki sığınmacılar herhangi bir sağlık hizmetinden fiilen yararlanamamaktadırlar. Bu konumdaki sığınmacılar devlet nezdinde kaçak ve kanunları ihlal etmiş kişiler oldukları için acil ya da zorunlu bir durumda sağlık hizmet birimlerine başvurduklarında tedavi görebilirler. Ancak, hastane dahil herhangi bir kamu kurumuna başvurdukları zaman o kamu kurumu bunu ilgili kolluk güçlerine bildirmekle yükümlüdür. Bu nedenle sığınmacıların büyük bir kısmı sağlık sorunları yaşıyor olsa da sınır dışı edilme kaygısıyla hastanelere gidememekte ve temel bir insan hakkı olan sağlık hakkına erişimleri ortadan kalkmaktadır.

Kayıtsız durumdaki sığınmacılar için diğer bir seçenek özel hastanelerde ücretli tedavi olmaktır. Özel hastanelerin de kayıtsız durumdaki göçmenleri kolluk güçlerine bildirme zorunluluğu vardır. Ancak ücret karşılığı hizmet verildiği için bu zorunluluğun kimi zaman göz ardı edildiği ve fiili uygulamaların olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte zaten zor durumda yaşam mücadelesi verdik-

leri ve büyük bir kısmının hiçbir gelirin bulunmadığı göz önünde bulundurulduğunda, sığınmacıların özel hastane masraflarını karşılaması da mümkün olmamaktadır.

İltica başvurusu yapmış ve başvurusu değerlendirme sürecinde olan sığınmacıların ise yasal olarak belirli bir süreliğine sağlık hizmetlerinden ücretsiz bir biçimde yararlanma hakkı bulunmaktadır. Ancak oldukça kısıtlı koşullarda ve geçici bir süre için. Öncelikle sığınmacının kayıt olduğu ilde bulunması şartı aranmaktadır. Diğer yandan yeni bir düzenleme ile sağlık hizmetinden yararlanma süreci bir yıl ile sınırlanmıştır. Çünkü sığınmacının başvuru yaptığı Uluslararası Koruma Statüsü oldukça zor elde edilen bir statü haline getirilmiş durumdadır ve değerlendirme süreci yıllarca sürebilmektedir. Bu nedenle hükümet, sağlık hakkına erişim konusunda yaptığı düzenleme ile bu hakka erişimi bir yıla sınırladı. Bir yıldan sonra sığınmacılar katkı payı ödemek zorunda kalmaktadır. Bu katkı payları ise “turist” tarifesinden olmaktadır. Yani sigortası olmayan bir Türkiye vatandaşının ödediği hizmet bedelinin yaklaşık üç katı kadar bir hizmet bedeli ödemek zorunda kalmaktadırlar. Düzenli ve yeterli gelirleri olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu mümkün olmamakta ve çok ciddi mağduriyetlere yol açmaktadır. Böylece sağlık bir hak olmaktan çıkarılmakta, ücreti mukabilinde verilen biz “hizmet”e dönüştürülmektedir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Van sınırından Türkiye'ye giren, Van'da bulunan ya da diğer illere transit geçiş yapan mülteci ve göçmenlerin ülkelerini terk etmek zorunda kalmış olmaları bile sorunun uluslararası bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle gerek Van'da gerek de Türkiye genelinde yapılabilecekler kaçınılmaz olarak belirli sınırlılıklarla malul olacaktır.

- Uluslararası alanda atılması gereken adımların başında AB ile Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın iptal edilmesi gelmektedir. AB'nin mültecileri sınırları dışında tutma ve

Türkiye'yi bir "mülteci depo"su olarak görme yaklaşımı değişmelidir. Öte yandan mültecilerin uluslararası siyasette müzakere aracı olarak kullanılmasına son verilmeli ve onların temel haklarını göz önünde bulunduran bir politika izlenmelidir.

- Mültecilerin üçüncü ülkeye geçmelerinde güvenli yollar açılmalı, sadece Türkiye değil AB ve diğer ülkeler de sığınma taleplerini ve mülteci statüsünü kabul etmelidir.

- Özellikle Van sınırından Türkiye'ye giriş yapan ve "düzensiz" olarak tanımlanan göçmenlerin girişi düzenlenmeli, kayıt altına alınmalı, Kovid-19 başta olmak üzere sağlık kontrolünden geçirilmeli, iltica talepleri uzmanlar tarafından alınmalıdır.

- Van, Ağrı, Iğdır gibi sınır kentlerinde mültecilerin ülkeye girişlerini önlemeyi amaçlayan duvar inşaatları durdurulmalıdır. Hayati risk altındaki insanları duvarın arkasında ölüme mahkum etme yaklaşımından vazgeçilmeli, temel haklara saygılı bir iltica sistemi işletilmelidir.

- 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi'ne koyulan coğrafi çekince kaldırılmalıdır. Türkiye'nin doğusundan gelen mültecilerin mülteci statüsü ve bu statüden kaynaklanan hakları tanınmalıdır.

- Van'da göçmenleri hukuksal olarak bilgilendirecek, sorularını yanıtlayacak, ücretsiz hizmet veren, bir göçmen hukuku bürosu Göç İdaresi bünyesinde ve Van Barosu işbirliği ile kurulmalı ve işletilmelidir.

- Sağlıklı bir iltica ve göç politikasının olmaması göçmen kaçakçılığını teşvik etmektedir. Göçmen kaçakçılığına karşı önlemler alınmalı, yakalanan göçmen kaçakçılara yönelik cezasızlığa varan hukuksal uygulamalar değiştirilmelidir.

- Van Gölü'nün olası faciaları önlemek için insanların sığınma haklarını zedelemeyecek şekilde denetim faaliyetlerinin artırılmasıdır.

- Van'da insanlık dışı koşullarda yaşamak zorunda kalan mültecilerin barınma, sağlık ve gıda gibi temel ihtiyaçları karşılanmalıdır.

- Mülteci kadın ve LGBTİ+'ların toplumsal cinsiyete dayalı şiddet-ten korunması için politikalar üretilmeli, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz bırakılanlar İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı yasa uyarınca bütüncül bir yaklaşımla desteklenmelidir.
- Van'daki arama/kontrol noktaları sığınmacıların sığınma başvurusunda bulunabilecekleri noktalar haline getirilmeli, sığınmacılar sınır dışı edilme korkusu yaşamadan uluslararası koruma imkanlarından yararlanma olanaklarına kavuşmalıdır.
- Sınır bölgesinde görev yapan kamu görevlilerinin yozlaşmasının önlenmesi için göreve başlamadan ve görevleri sona erdiğinde kendileri ve birinci derecede aile yakınlarının malvarlığı düzenli aralıklarla araştırılmalı ve sınır hattı ile arama/kontrol noktalarında görev yapan kolluk görevlileri insan hakları ve mülteci hukuku alanlarında sistematik olarak eğitim almaları sağlanmalıdır.

EŞİTLİK
ÇALIŐMALARİ
DERNEĞİ